

УДК: 616.89(09)(477.85) "17/18"

Наталія ВАСИЛЬЄВА,

Оксана ЯРЕМЧУК

ВДНЗ України "Буковинський державний медичний університет", Чернівці (Україна)

Nataliya VASYLIEVA,

Oksana YAREMCHUK

Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University», Chernivtsi (Ukraine)

Ключевые слова: психиатрическая помощь, Буковина, больница, Австрийская монархия

**РОЗВИТОК ПСИХІАТРИЧНОЇ
ДОПОМОГИ НА ПІВНІЧНІЙ
БУКОВИНІ ПІД ВЛАДОЮ
АВСТРІЙСЬКОЇ МОНАРХІЇ**

**DEVELOPMENT OF PSYCHIATRIC
CARE AT THE NORTHERN BUKOVINA
UNDER THE AUTHORITY OF THE
AUSTRIAN MONARCHY**

Васильєва Наталія, Яремчук Оксана. Развитие психиатрической помощи на Северной Буковине во времена Австрийской монархии.

В статье на основе использования исторических источников прослежено и проанализировано развитие медицинской, в частности психиатрической помощи на территории Северной Буковины во время ее пребывания под властью Австрийской монархии. Материал преподнесен сквозь призму исторических событий, имевших место в регионе в описываемое время. Внесены изменения, которые носят уточняющий характер, в историю организации и развития психиатрической помощи населению Северной Буковины..

Вступ. Медицина у всі часи свого розвитку ґрунтувалася на певних теоретичних постулатах, які були основою для створення практичних заходів щодо поліпшення здоров'я людей. Формулювання теоретичних постулатів завжди починається із вивчення етапів їхнього розвитку, здобутків і помилок. Іншими словами, фахівець із вищою освітою, який представляє сучасну медицину, не може не знати її історії. Історія медицини допомагає правильно зрозуміти сучасний стан медичної галузі і передбачати перспективи її розвитку. Водночас, слід розуміти, що на розвиток медицини впливають різноманітні фактори, як от соціально-політичні процеси, стан економіки краю тощо.

Аналізуючи літературні джерела з історії розвитку медичної, зокрема психіатричної допомоги на Північній Буковині, доходимо висновків про те, що у цій проблематиці існують протиріччя та певні неточності, в т.ч. при згадуванні імен та прізвищ, які вдалося встановити внаслідок проведеної пошукової роботи. Ймовірно, це пов'язано з великою кількістю публікацій саме публіцистичного характеру та недостатнього аналізу праць істориків та документів із фондів Державного архіву Чернівецької області.

Метою роботи стало уточнення (з використанням історичних джерел літератури) основних аспектів становлення медичної, зокрема психіатричної допомоги на теренах Північної Буковини за часів правління династії Габсбургів.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток психіатричної допомоги у Північній Буковині (нині – Чернівецька область) неодмінно пов'язують із впливом Австрійської, пізніше - Австро-Угорської імперії. Перехід Буковини під владу європейської держави, який відбувся у 1774 році, мав значні наслідки. До цієї події буковинська провінція перебувала у надзвичайно занедбаному стані. Для кращого розуміння

теми слід розібратися у політико-економічній ситуації регіону адже вона впливала на методи організації медичної допомоги в цілому. Отже, зауважимо, що в період перебування Північної Буковини під владою австрійської династії Габсбургів (1774 - 1918 роки) змінилося 7 імператорів, а деякі з них, наприклад Леопольд II (1790-1792 рр.) та Карл I (1916-1918 рр.) керували країною надзвичайно короткий термін. Звісно, часта зміна правлячої верхівки мала свої позитивні та негативні наслідки. Водночас, слід назвати бодай трьох правителів, які були успішними реформаторами імперії. Не дивлячись на те, що за словами історика Ганни Скорейко¹ «Імператриці Марії Терезії ця територія була потрібна хіба що як розмінна монета. Бо її економічний стан залишав бажати кращого і було зрозуміло, що зробити її економічно блискучою не вдасться...», саме Марія Терезія та її син Йосиф II активно вживали заходи, які були спрямовані на матеріальний і культурний розвиток західно-українських земель. Ними, зокрема, були проведена аграрна реформа, реформування системи освіти та реорганізація православної церкви. Третій успішний реформатор - Франц-Йосиф I, шойно посівши на престолі у 1848 році, відреагував на загальноєвропейську революцію, офіційно й остаточно скасував панщину й проголосив конституцію. Ці події призвели до зміни правового статусу Північної Буковини, адже у 1861 році їй було надано статус окремого коронного краю з власним самоврядуванням (сеймом). Ось на такому підґрунті і розвивалася медична допомога населенню регіону.

Не дивлячись на певні позитивні зрушення, зокрема, відкриття у 1779 році військового шпиталю, прибуття до Чернівців у 1782 році дипломованого лікаря Йосипа Глабаха (який став також першим санітарним радником військової адміністрації), відкриття у 1786 році мерією міста першого міського шпиталю, низький рівень життя, тяжкі умови праці, постійний голод

найменш забезпечених верств населення, розповсюдження інфекційних хвороб внаслідок незадовільного санітарного стану міста призводили до масових захворювань та смертності. Активний розвиток медицини краю, зокрема психіатричної допомоги населенню, почався приблизно з 1861 року (за часів правління Франца Йосифа I).

В період XVII-XVIII століть формується більш наукове ставлення до психічно хворих і особливостей надання їм медичної допомоги. Набуває подальший розвиток вчення про психози та їх клінічні ознаки. На початку XIX століття психіатрія виходить на шлях загальної медицини. Особи, що страждали на психози, вже, як правило, розглядалися як хворі, за ними визнавалося таке ж саме право на лікування, як і у інших категорій хворих. Лікарі вже знали і детально вміли описати зовнішні ознаки манії, іпохондрії, прогресуючого паралічу, істерії, алкогольних та інших психозів. З другої половини XIX століття в Україні все більш поширюються погляди на неприпустимість застосування насильства над психічно хворими.

У Чернівцях перше відділення для душевно хворих з'явилося у 1833 році. Дані про місце його розташування не збереглися, але відомо, що будівництво лікарні, у складі якої було відділення, здійснювалося за рахунок добровільних пожертвувань громадян, а утримання хворих фінансували піклувальні органи. Деякі літературні джерела² вказують про переведення міської лікарні (офіційна назва – «Бюргерський шпиталь») у новозбудоване приміщення на 90-100 ліжок, що відбулося у тому ж самому 1833 році та про утримання у лікарні 25-30 душевно хворих щороку. Це підтверджує припущення про те, що окремої лікарні для психічно хворих на той час не існувало. Пацієнтів привозили з різних повітів, не раз зв'язаних, а то й закованих у кайдани. Але багатьох доводилося відправляти додому, бо не було місць.

У 1860 році міська лікарня отримала назву публічної, тобто її працівники обслуговували не лише міське, а й сільське населення. Неврожай 1865 року, голод й тиф у 1866 році, неодноразові спалахи холери (1818, 1848, 1868, 1883) спричинили високу смертність серед населення міста та краю. Лікарня була переповнена, оснащення її було недосконалим. У 1870 році в Чернівцях працювало всього 33 цивільних лікарів, у т.ч. 14 зубних та 1 територіальний ветеринар³. Звісно, що на 40 тис. населення Чернівців та 500 тис. населення краю такої кількості медичного персоналу і ліжко-місць було недостатньо. Оскільки перебудова старої лікарні більшістю голосів Буковинського сейму виявилася недоцільною, 28 жовтня 1881 року було прийнято рішення про створення нової лікарні.

Впродовж 1883-1886 років за проектом директора вищої державної Промислової школи Йозефа Ляйцнера навпроти Народного саду (нині – парк ім. Т. Шевченка) було збудовано нове типове приміщення міської лікарні на 250 ліжок (нині – обласна клінічна лікарня), яку відкрили 1 жовтня 1886 року. Медичний заклад отримав назву «Публічна загальна буковинська крайова лікувальна установа у Чернівцях», а головним лікарем призначено відомого лікаря Василя

Воляна⁴. Уже наступного, 1887 року тут лікувалося 1,9 тис. хворих, у 1896 р. – 3,1 тис. хворих. До її складу входило чотири відділення, в т.ч. психіатричне (на 50 ліжок). Після оголошення конкурсу на вакантні посади завідувачів відділень та лікарів подали заявки 14 провідних фахівців-медиків. Серед них був і Костянтин Цуркан, який тимчасово очолив лікарню після смерті Василя Воляна у 1899 році.

Наприкінці XIX ст. на Буковині різко збільшилася кількість психічно хворих. Якщо у 1887 році їх нараховувалося лише 541 особа, то у 1901 році – 1570 осіб. Почасти це пов'язано з покращенням діагностики цих захворювань. У відділенні, розрахованому на 50 ліжок, утримувалося понад 130 осіб⁵. Подібні умови не покращували ефективність лікування, а сприяли прогресуванню хвороби. Деякі заможні родини відправляли своїх родичів до Львівської окружної психіатричної лікарні⁶.

У цих умовах Крайове управління Буковини у 1887 році ухвалило будівництво окремого медичного закладу для психічно хворих, тобто ту лікарню, яка функціонує зараз. Професор Державної промислової школи Ерїх Кольбенгаєр розробив генеральний план новобудови у 1898 році при вулицях Strazagasse (Сторожа) та Maisgasse (Кукурудзяна; тепер – вул. Мусоргського). В обговоренні проекту взяв участь і крайовий президент Буковини Бургіньон. Пропонувалося збудувати цілий комплекс споруд, що мав складатися з адміністративного корпусу, господарського приміщення, корпусів для 200 пацієнтів, машинного відділення з очисними установками, системою водопостачання, електроосвітлення, телефонного зв'язку, системою холодильного обладнання. Але після складання кошторису було запропоновано переробити проект із розрахунку на 150 осіб, як стверджує відомий архівіст, науковець та перекладач Марія Никирса⁷ або на 143 ліжкомісця згідно даних відомого чернівецького історика Оксани Гучко⁸. Проект був перероблений, схвалений Буковинським сеймом, поданий на експертизу директорам крайових психіатричних лікарень в Нижній Австрії та у Саксонії та затверджений у 1899 році. Конкурс на виконання загальних будівельних та спеціальних робіт комплексу виграв відомий місцевий архітектор Юліус Бохнер⁹. Для тимчасової допомоги по виготовленню детальних планів новобудови та для спеціального нагляду над будівництвом був запрошений архітектор Моріц Яснер з Грацу. 28 липня була вкинута перша лопата землі під фундамент адміністративного корпусу, а 4 липня закладено наріжний камінь будови. У 1900 році були підведені під дах адміністративний будинок, господарські споруди, два відділення для хворих, що потребували постійного догляду та два закриті відділення. У будівництві брали участь три фірми: „Кертінг” (проведення центрального опалення, забезпечення холодною та гарячою водою, постачання котлів та насосів), „Гюльхер і Швабе” (електромотори, акумуляторні батареї, генератор перемінного струму, парова машина) та „Піттель Браузеветтер” (проведення каналізації). Спеціальні фірми займалися доставкою мелів, білизни, взуття тощо. Офіційне відкриття лікарні відбулося 1 травня

1902 року (див. фото № 1).

До комплексу увійшло 6 будівель у стилі історизму, з'єднаних підземними переходами. Виступаючи на святі, архітектор Еріх Кольбенгайер подякував Виконавчому комітету Буковинського сейму за висловлену довіру, висловив слова щирої вдячності всім архітекторам, директорам лікарень, будівельникам і іншим видатним особам, які приймали участь у будівництві. Закінчив свій виступ словами: «Нехай доля буде привітною до цієї установи милосердя і любові до ближнього. Сама установа повинна прагнути цілком і повністю відповідати своєму високому завданню – працювати на благо страждених людей і на славу Буковинського краю та його великодушних мешканців»⁷.

Першим головним лікарем новобудови став вже відомий Костянтин Цуркан, якому на фасаді адміністративного корпусу лікарні встановлено меморіальну дошку (див. фото № 2). Відділення очолили: перше – доктор Леон Кобилянський, друге – доктор Грегор. На перших поверхах розташовувались лікувально-спальні палати, на других – додаткові приміщення (їдальня, кімната для відпочинку, для розваг). Розміщення хворих було диференційованим: для попереднього обстеження – 25 ліжок, для постійного спостереження за спокійними хворими – 30 ліжок і закритий корпус для неспокійних хворих на 45 ліжок. Прийом хворих на лікування здійснювався після виділення фінансів з фондів імператора Франца-Йосифа, що ймовірно, стосувалося неможливих верств населення. В основному ж лікування було платним, про що свідчить листування з Міністерством охорони здоров'я Австрії щодо стягнення коштів з поміщика через суд за перебування його працівника в лікарні¹⁰. Відповідно статуту лікарні, з метою отримання більш достовірних відомостей про перебіг хвороби, покращання нагляду за пацієнтами, медики були зобов'язані проживати та територію лікарні¹¹. Відповідно, були побудовані два двоповерхові житлові будинки на території лікарні. При лікарні функціонували аптека, лабораторія, рентген-кабінет, прозекторська, кухня, клуб, бібліотека тощо. Ділянка лікарні та прилегла територія були перетворені у своєрідну оазу із фруктовим садом, декоративними деревами, клумбами, ставком. Звісно, покращені умови перебування сприяли підвищенню ефективності лікування. У 1907 році за проектом головного лікаря Костянтина Цуркана добудовуються ще два павільйони (нині це корпуси 7-го і 9-го відділень). В одному завідувачем став Альфред Рамлер, в іншому – Жозефіна Канель¹². У 1912 році головним лікарем призначають Леона Кобилянського, в експлуатацію вводять нові приміщення для лікарні на 240 ліжок місць. Зі збільшенням у 1913 році психічно хворих до 800 осіб, крайовою радою прийнято рішення щодо придбання земельної ділянки (аграрної колонії) під будівництво нового закладу. Однак, початок Першої світової війни перекреслив заплановане, адже різко скоротилося фінансування цієї категорії пацієнтів, що призвело до зменшення їх кількості майже наполовину¹³. Починаючи з 1915 року, архівні дані щодо психіатричної лікарні надзвичайно скупі. Відомо, що населення краю опинилося у

вирі бойових дій, які проводили великі держави Європи за сфери впливу у світі, за ринки збуту і сировини, за переділ уже поділеного світу... Настав час, коли психіатрична допомога поступово занепала. Це співпало з припиненням існування Австро-Угорської імперії у 1918 році.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. Організація системи медичної, зокрема психіатричної допомоги за часів правління династії Габсбургів проводилася відповідно існуючих умов. Небайдужість влади міста до питань охорони здоров'я сприяло відчутному поліпшенню надання психіатричної допомоги, що припало на кінець XIX - початок XX ст. і пов'язане з відкриттям спеціалізованого медичного закладу з кваліфікованим медичним персоналом та оснащеного відповідно досягнень науки того часу. Авторам статті на основі історичних джерел літератури вдалося уточнити імена тих історичних постатей, які приймали активну участь у становленні та розвитку медичної допомоги населенню краю. У перспективі це сприятиме усуненню дилетантського стилю при написанні подібних матеріалів.

References:

- ¹Skoreyko H.M. Naselennya Bukovyny za avstriys'kymy uryadovymy perepysamy druhoyi polovyny XIX-XX st.: istoryko-demografichnyy narys. – Chernivtsi: Prut, 2002. – 218s.
- ²Shkrobanets' I. D. Chernivets'ka oblasna klinichna likarnya. 125 rokiv na varti zdorov'ya lyudey / I. D. Shkrobanets', V. I. Ushakov, A. K. Lisovyy, O. V. Rusnak. – Chernivtsi, 2011. – 136 s.
- ³Czernowitzer Zeitung. – 1871. – 15 lyut. – S.5.
- ⁴Derzharkhiv Chernivets'koyi oblasti, f.3, op.1., spr.4985.
- ⁵Nykyrsa M.D. Chernivtsi. Dokumental'ni narysy z istoriyi vulyts' i ploshch /M.D. Nykyrsa. – Chernivtsi: Zoloti lytavry, 2008. – 450 s.
- ⁶Derzharkhiv Chernivets'koyi oblasti, f.3, op.2., spr.6273.
- ⁷Nykyrsa M.D. Zabudova Chernivtsiv i rol' promyslovoyi shkoly u ts'omu protsesi (druha polovyna XIX - pochatok XX st.) [Elektronnyy resurs] /Rezhym dostupu: <http://www.ji.lviv.ua/n56texts/nykyrsa.htm>.
- ⁸Huchko O.I. Orhanizatsiya medychnoyi dopomohy naseleennyu Bukovyny (druha polovyna XIX - pochatok XX st.) [Elektronnyy resurs] /Rezhym dostupu: [http://Nvnui_2015_5_8%20\(1\).pdf](http://Nvnui_2015_5_8%20(1).pdf)
- ⁹Mel'nyk I. Czernowitz: istorychni vulytsi, budynky ta vydatni osobystosti: urbanistychni eseyi / I. Mel'nyk, L. Shcherbanyuk, O. Lyubkivs'kyy. – Chernivtsi: Druk Art, 2015. – 416s.:il.
- ¹⁰Derzharkhiv Chernivets'koyi oblasti, f.4, op. 1, spr. 1632.
- ¹¹Derzharkhiv Chernivets'koyi oblasti, f.2, op. 1, spr. 295.
- ¹²Sahalayev S.P. Storinky istoriyi psykhiatrychnoyi dopomohy na Bukovyni 1902-2002 roky / S.P. Sahalayev, H.P. Kas'ko. – Chernivtsi: «Misto», 2002. – 46s.
- ¹³Derzharkhiv Chernivets'koyi oblasti, f.286, op.2., spr.20.

Vasylieva N., Yaremchuk O. Development of psychiatric care at the Northern Bukovina under the authority of the Austrian monarchy. Medicine has always based its development on certain Medicine has always based its development on certain theoretical postulates that have been the basis for the creation of practical measures to improve health. Formulation of theoretical postulates always begins with a study of the stages of their development, achievements and mistakes. In other words, an expert on higher education, which represents modern medicine, can not know its history. History of medicine helps to understand the current state of the health-care industry and provide prospects for its development. However, it is understood that the development of medicine affect a variety of factors, such as socio-political processes, state of the regional economy and others.

Analyzing the literature on the history of health, including mental (psychiatric) health care in Northern Bukovina, concludes that in this issue there are some contradictions and inaccuracies, including at the mention of the names of which was found as a result of the search operation. This is probably due to the large number of publications is journalistic nature and insufficient analysis of the works of historians and documents from the collections of the State Archives of Chernivtsi region.

The article deals with the questions of establishment and development of medical, particularly psychiatric health care organization principles in the territory of Northern Bukovina during her time under the rule of the Austrian monarchy. According to historical documents into development of psychiatric health care has been amended. Characteristic of administration staff, changes in the structure, material and technical conditions of regional psychiatric hospital was described.

Opening a separate hospital for patients with psychiatric diseases was in 1902. Until 1902, patients with psychiatric disorders were treated in general hospitals of the city. In order to obtain more reliable information about the disease, improve supervision of patients, physicians were required to live and hospital's territory. Accordingly, were built two-storey houses in the hospital. At the hospital operated a pharmacy, laboratory, X-ray room, kitchen, club, library and more. The surrounding area have been transformed into a kind of oasis orchard, ornamental trees, flower beds, a pond.

Organization of health, including psychiatric health care in the territory of Northern Bukovina during her time under the rule of the Austrian monarchy held under current conditions. Administrations of the city concern to health issues contributed to a noticeable improvement in the provision of psychiatric health care that was in the end of XIX - early XX century. Is associated with the opening of a specialized medical facility with qualified medical staff and equipped in accordance with scientific achievements of the time.

Key words: *psychiatric health care, Bukovina, hospital, Austrian monarchy.*

Васильєва Наталія – кандидат медичних наук, доцент кафедри нервових хвороб, психіатрії та медичної психології Буковинського державного медичного університету, лікар-невропатолог вищої категорії. Учасниця програм стажування з неврології у європейських клініках: м. Енгельхольм (Швеція), м. Клагенфурт, м. Зальцбург (Австрія). Коло наукових інтересів: цереброваскулярні захворювання, захворювання периферичної нервової системи. Автор понад 150 наукових праць та раціоналізаторської пропозиції, 2 патентів, 2 монографій, 2 довідників.

Яремчук Оксана – кандидат медичних наук, доцент кафедри нервових хвороб, психіатрії та медичної психології Буковинського державного медичного університету, лікар-невропатолог вищої категорії. Додаткова спеціалізація з дитячої неврології. Автор близько 130 наукових праць, у т.ч. 2 інформаційних листів, 2 патентів, 2 монографій,

та посібника. Коло наукових інтересів: когнітивні порушення при неврологічній патології, захворювання екстрапірамідної нервової системи.

Vasylieva Nataliya – MD, PhD, Associate professor, Department of Nervous Diseases, Psychiatry and Medical Psychology of Bukovinian State Medical University, Neurologist of the Highest Medical Category. Participant of different educational neurological programs and seminars in Angelholm's hospital (Sweden), Salzburg's clinic and Klagenfurt's regional hospital (Austria). Scientific interests: cerebrovascular diseases, diseases of peripheral nervous system. The author of 150 scientific works and innovations, 2 patents, monographs, 2 manuals.

Yaremchuk Oksana - MD, PhD, Associate professor, Department of Nervous Diseases, Psychiatry and Medical Psychology of Bukovinian State Medical University, Neurologist of the Highest Medical Category. Additional specialization in pediatric neurology. Author of 130 scientific works, including 2 patents, 2 monographs and manuals. Research interests: cognitive impairment in patient with neurological disorders, diseases of the extrapyramidal nervous system.

Received 20.06.2016

Advance Acces Publisher: July, 2016

© N. Vasylieva, O. Yaremchuk, 2016

Додатки

Фото № 1. Чернівецька обласна психіатрична лікарня

Фото № 2. Меморіальна дошка встановлена Першому головному лікарю Костянтину Цуркану